

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ

ЗАХІДНА УКРАЇНА:
ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Препринт № 3

УНІАТСЬКА ЦЕРКВА:
ШЛЯХ ДО ЛЬВІВСЬКОГО СОБОРУ
ЩО ТАКЕ ОУН І ХТО ТАКІ БАНДЕРІВЦІ

ЗАХІДНА УКРАЇНА:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ КАДРІВ

КИЇВ 1988

У препринтах Інституту історії АН УРСР друкуватимуться насамперед матеріали з малодосліджених тем, які викликають нині жвавий інтерес громадськості.

Автори цих матеріалів висловлюють свою особисту думку, що не обов'язково збігається з точкою зору редколегії.

Сподіваємося, що такі препринти будуть корисними для співробітників засобів масової інформації, лекторів, викладачів, студентів, а також для всіх, хто цікавиться вітчизняною історією.

Редколегія буде вдячна всім, хто висловить свої зауваження і побажання щодо надрукованих матеріалів, запропонує нові теми та сюжети для наступних препринтів.

Редакційна колегія препринтів: І.М.Хворостяний /головний редактор/, В.Ф.Верстюк, О.В.Гарань /відповідальний секретар/, В.Н.Даниленко, В.С.Коваль, О.М.Майборода, О.Ф.Овсієнко, В.А.Смолій, Д.В.Табачник, І.С.Хміль.

УНІАТСЬКА ЦЕРКВА: ШЛЯХ ДО ЛЬВІВСЬКОГО СОБОРУ

В системі клерикального антикомунізму далеко не останнє місце відводиться сучасному уніатському клерикалізму, зокрема керівництву так званої "української католицької церкви" - церковно-політичному угрупованню реакційного духовенства самоліквідованої на Україні уніатської церкви, яке отаборилося на Заході. Буржуазні фальсифікатори помпезно перейменували колишню греко-католицьку церкву /уніатську/ "в українську католицьку церкву (візантійського обряду)". Ця термінологічна маніпуляція зумовлена політичними міркуваннями, спробами пристосувати історичний матеріал до завдань антирадянської пропаганди, представити певне релігійно-політичне угруповання - уніатство - у вигляді національної церкви, обілити її ганебне минуле¹.

Греко-католицькі ієрархи, називаючи свою церкву з 1957 р. "українською католицькою церквою", не мають для цього ніяких підстав уже тільки тому, що розрізнені уніатські релігійні об'єднання діють в умовах капіталістичного Заходу. До того ж, відповідно до церковно-адміністративного поділу вони не мають на Україні жодної релігійної общини, а з канонічної точки зору, згідно з декретом пали Пія XI від 21 грудня. 1934 р., греко-католицька церква українців в усіх офіційних документах Ватикану повинна мати назву "східно-католицька (слов'яно-візантійського обряду)". Протягом свого існування вищі уніатські ієрархи неодноразово змінювали назву церкви. Після Брестського собору 1596 р. для маскування політичного характеру унії керівництво церкви назвало її "з'єднана руська церква". В ХУІІІ ст. австро-угорський уряд домовився з римською курією про перейменування "з'єднаної церкви" на "греко-католицьку церкву", що, на їх думку, сприяло зміцненню союзу з Ватиканом і підривало братні зв'язки галицьких українців з Росією і російським народом.

Оскільки на Україні уніатська церква самоліквідувалася, а серед українців, які проживають у капіталістичних країнах, є уніати, мова може, на наш погляд, йти не про греко-католицьку церкву і, тим більше, не про українську католицьку церкву, а тільки про окремі емігрантські групи і об'єднання.

¹ Див.: Варварцев Н.Н. Национализм в обличье советологии. -К., 1984. - С.240.

Клерикали і радянологи не шкодують зусиль, аби представити уніатство виразником "національного духу" українського народу. Перефарбовуючи греко-католицьку церкву в "національну", "українську", вони намагаються таким чином заперечити правомірність припинення її діяльності в 1946 р., а сам акт Львівського собору трактувати як політику органів влади, спрямовану на "викоренення" національних рис з життя українців. Намагаючись очорнити розв'язання національного питання в СРСР, уніатські радянологи навмисне фальсифікують назву Руської православної церкви, називаючи її "російською". Однак це не одне й те ж. Назва "руська православна церква" склалася історично і пов'язана з назвою "Київська Русь". До Руської православної церкви в наш час на рівних правах належать представники багатьох народів, в тому числі й українського.

Як же насправді виникла уніатська церква на Україні, як вона діяла, інтересам яких класів відповідала і як закінчила своє існування?

Ігноруючи історичні факти, буржуазні фальсифікатори докладають чимало зусиль, щоб довести, нібито український народ завжди тяжів до єдності з папством. Так, націоналістичний історик Чубатий намагався довести, що перша унія православної церкви з католицькою відбулася на Україні ще у 1214 р. До того ж, він стверджує, що ініціаторами "унії" були українці, а не римська курія. Це не відповідає дійсності. Ніякої церковної унії у 1214 р. не було. Мала місце спроба угорського короля Андрія II разом з польським королем Лешком Білим захопити Галицько-Волинське князівство. До того ж, у XIII ст. ще на існувало поняття "український народ" /український, російський, білоруський народи сформувалися на базі спільної давньоруської народності значно пізніше - у XIV-XVI ст./ Радянський історик В.Пашуто зазначав, що "треба мати дуже буйну фантазію, щоб називати цей епізод угорської окупаційної політики церковною унією"¹.

Постійні невдачі численних спроб папської курії окатоличити східнослов'янське населення штовхали її на пошуки нових шляхів і засобів проникнення на Схід. Зокрема, папство вирішило скористатися тяжким становищем України у другій половині XVI ст., коли

1. Пашуто В. О политике папской курии на Руси (XIII век) // Вопр. истории. - 1949. - № 5. - С.60.

більша частина українських земель була захоплена шляхетською Польщею.

Правлячі кола Речі Посполитої розраховували, що окатоличення українців створить, з одного боку, умови для їх полонізації, аз другого - буде серйозною перешкодою для возз'єднання України з Росією, внесе релігійну ворожнечу у стосунки між українцями і росіянами.

Проте спроби запровадження католицизму на Україні завершувались поразкою. Запрошені до Польщі єзуїти запропонували замість безпосереднього окатоличення запровадити церковну унію між католицизмом і православною церквою. Остання, згідно з унією, залишала недоторканими свої православні обряди. Від православних вимагалось визнання зверхності римського папи.

Згідно з планами єзуїтів унія мала стати мостом, за допомогою якого православні Речі Посполитої були б окатоличені.

Історичні документи того часу свідчать про репресивні заходи за допомогою яких нав'язувалася унія. У непокірних відбирали землю, заковували їх у кайдани, гноїли в підземеллях. Похованих за православним обрядом викидали з могил. Таке чинилося по всій Україні. Кривавим терором і дискримінацією православних панів-ній верхівці Речі Посполитої вдалося нав'язати унію частині українського населення, яке проживало в її межах. За таких умов і виникла уніатська церква¹. "Папський Рим і його уніатсько-єзуїтські ставленики, - відзначав український радянський письменник Ярослав Галан, - вписали себе кривавими літерами в книгу історії нашого народу".

Український народ завжди розумів, що папство - ідейний натхненник грабіжницьких походів на його землі, а унія - знаряд для іноземного поневолення. Про це свідчить, зокрема, той факт, що в українській літературі і в усній народній творчості образ попа-католика, ченця-єзуїта, попа-уніата завжди уособлювався із запеклим ворогом, поневолювачем України².

Опір католицькій експансії та унії фактично був ознакою боротьби проти порядків, що були насажені іноземними загарбниками.

1. Див.: Правда про унію: Зб. документів. - Львів, 1981; Документи розповідають. - Ужгород, 1971.

2. Див.: Мигович І.І. Уніатська церква - ворог культурного прогресу. - К., 1982. - С.44.

"Вираз політичного протесту під релігійною оболонкою, - підкреслював В.І.Ленін, - є явище притаманне всім народам, на певній стадії їх розвитку"¹.

Уніатськими клерикалами фальсифікується історія Брестського церковного собору 1596 р., який юридично оформив зраду верхівки православного духовенства. Вони намагаються довести його "справедливість" і "законність", змалювати його як вияв "прагнення" українського народу до єдності з "апостольською столицею". Проте історичні джерела свідчать про зовсім протилежне: Брестський церковний собор мав незаконний характер з точки зору православних канонів. У жовтні 1596 р. в Бресті фактично відбулися два собори - православний і уніатський. На уніатському були присутні: митрополит Рогоза, п'ять православних єпископів-прибічників унії, 3 архімандрити, 3 католицьких єпископи (посланці папи), 4 єзуїти, багато магнатів і шляхти. Побоюючись вибуху народного гніву проти унії, її ініціатори зачинилися в миколаївській церкві, виставивши для охорони солдатів польського короля. Налякані опором з боку народних низів, єпископи протягом трьох днів не наважувалися проголосити її. Тільки на четвертий день - 9 жовтня - під прямим тиском представників Сигізмунда III вже не в Миколаївській церкві, а в католицькому костьолі митрополит М.Рогоза і 5 єпископів-зрадників підписали угоду про унію, присягнули на вірність папі римському, хоча ніяких повноважень на це від константинопольського патріарха, під юрисдикцією якого вони перебували, не мали.

Православний собор /260 делегатів/ виражав волю більшості українського населення. На ньому були присутні 2 православні єпископи: Львівський та Перемишльський, митрополит Белградський Лука, 2 афонських архімандрити, 9 місцевих архімандритів, один ігумен, 16 протоієреїв і намісників, понад 200 пресвітерів, 2 представники східних патріархів (Константинопольського і Александрійського), багато мирян, ремісників та дрібної шляхти². Це був найчисленніший православний собор за всю історію Київської митрополії. Учасники собору одностайно відкинули унію і проголосили ієрархів-відступників позбавленими духовної влади. Вони підписали протест проти утворення унії і надіслали його з делегацією до короля. Проте король Сигізмунд III, який привласнив

1. Ленін В.І. Проект програми нашої партії //Повн. зібр. творів.-Т.4. - С.219.

2. Львовский церковный собор: Документы и материала, 1946-1981, М.: - Изд-во Московской патриархии, 1982. - С. 18; Болдичар М.М. Хто і навіщо обілює історію унії. -Ужгород, 1985.-С.20-21.

собі право призначати єпископів і затверджувати релігійні постанови, затвердив рішення уніатського собору і, такти чином, поставив православну церкву на Україні й у Білорусії поза законом. На протест православного собору король і уніати відповіли репресіями.

Таким чином, Брестська церковна унія 1596р. являла собою союз папського Риму, єзуїтів, польських магнатів і шляхти "частиною вищої ієрархії православного духовенства й верхівки українських та білоруських поміщиків. Головна мета цього союзу полягала в спільній експлуатації трудящих мас, здійсненні їх окатоличення і денаціоналізації. За допомогою унії папство намагалося розірвати зв'язки трьох братніх народів - російського, українського і білоруського. Під загрозою репресій та тиску з боку пануючих класів (про які йшлося вище) народні маси змушені були прийняти її, але цей акт мав суто формальний характер.

Ф.Енгельс відзначав, що у XVI ст. значна частина населення земель Речі Посполитої "...була змушена визнати верховенство папи, і вони почали називатись уніатами, але багато хто з них зберіг в усіх відношеннях вірність своїй старій православній релігії. Це були переважно кріпаки, тоді як їх шляхетні пани майже всі були католиками"¹.

Уніатство не мало змоги створити собі широкої соціальної бази протягом усього свого існування, оскільки воно було знаряддям соціального, національного і духовного поневолення народних мас.

Залежно від того, інтересам яких чужоземних сил служила унія, її історію можна поділити на 4 етапи.

Перший етап: 1596-1772 рр. Насильницьке насадження на українських і білоруських землях унії, боротьба трудящих мас проти уніатської церкви. Після воз'єднання 1654 р. унія припинила своє існування на Лівобережній Україні, а після трьох розділів Польщі у кінці ХУІІІ ст. - і на Правобережній Україні.

Другий етап: 1772-1918рр. - унія зберігається лише на західно-українських землях - Східній Галичині, Північній Буковині і на Закарпатті, які наприкінці ХУІІІ ст. опинилися під владою Австрійської монархії Габсбургів. У кінці ХІХ ст. організаційно сформувалася

1. Енгельс Ф. Яке діло робітничому класові до Польщі? // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. -Т.16. -С.161.

уніатська церква Галичини, яка перетворилася в складову частину окупаційного режиму. Найбільш реакційного, антинаціонального і шовіністичного характеру набула діяльність уніатської церкви після того, як рішенням Ватикану і австро-угорського імператора її у 1900 р. очолив польський граф Олександр Роман Марій Шептицький (в чернецтві – Андрій). Українські буржуазні націоналісти називали його "батьком української нації", а насправді це був запеклий і підступний ворог українського народу, який усіма засобами відстоював інтереси Габсбургів¹.

Ієрархи уніатської церкви вороже сприйняли Велику Жовтневу соціалістичну революцію, вітали німецько-австрійську окупацію України у 1918 р., надсилали своїх священників на Схід, сподіваючись за допомогою іноземних багнетів встановити там унію.

Третій етап: 1918-1939 рр. - охоплює період прислужництва уніатської церкви панівним класам буржуазно-поміщицької Польщі. Уніатська церква була базою й ідейним наставником українського буржуазного націоналізму, уніатський антикомунізм серйозно ускладнив боротьбу трудящих Західної України за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною, подавав активну підтримку окупантам в придушенні революційного руху, в перетворенні західноукраїнських земель в антирадянський плацдарм.

Четвертий етап: 1939-1946 рр. Уніатські ієрархи та значна частина духовенства у тісному зв'язку з націоналістичним підпіллям в період з вересня 1939 р. по червень 1941 р. уперто протидіяли соціалістичним перетворенням на західноукраїнських землях, брали участь у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Слід особливо підкреслити, що реакційна сутність уніатства особливо виявилася в роки другої світової війни, коли верхівка уніатської церкви і численні служителі культу стали на шлях національної зради, прислужництва німецько-фашистським загарбникам і оунівським бандитам. За розпорядженням ієрархів церкви уніатське духовенство активно стверджувало жорстокий окупаційний режим, свідомо сприяло пограбуванню народного добра, здійсненню каральних "акцій" проти радянських людей, вивезенню населення на примусові роботи до Німеччини, брали участь у створенні дивізії СС "Галичина". І після розгрому гітлерівського фашизму частина

¹ Див. напр., Дмитрук К.Є. Безбатченки. - Львів, 1972; Дмитрук К.Є. Під штандартами реакції і фашизму. - К., 1976; Мигович І.І. Преступний альянс. - М., 1985; Яковлев Н. ЦРУ против СССР: господь и бомба // Октябрь. - 1987. - № 3. - С.136-170.

частина уніатського духовенства не притінила своєї злочинної антинародної діяльності. Вона продовжувала брати активну участь у злочинних оунівських банд, морально і матеріально підтримувала кривавий бандерівський терор проти мирних громадян і радянських активістів у західних областях України. Так, за вказівкою місцевого уніатського священика бандити розстріляли сім'ї активістів у селі Верчани Сірійського району, Лихобови - Славського району, Чуква - Самбірського району Львівської області. З лютого 1944 р. по січень 1945 р. націоналістичні банди з благословення уніатських ієрархів здійснили в західних областях Української РСР 3287 терористично-диверсійних акцій, протягом 1915 р. - 3424 акції, спрямованих в основному на винищення радянського активу¹.

Все це остаточно дискредитувало уніатську церкву в очах віруючих, викликало їх гнів і обурення. На західноукраїнських землях серед широких мас віруючих почали поширюватися антиклерикальні, антиуніатські настрої. Це не могло не вплинути і на значну частину уніатського духовенства, яке було незадоволене діяльністю верхівки церкви і тому разом з багатьма віруючими порушило перед Радянською владою питань щодо притягнення до відповідальності уніатських єпископів на чолі з митрополитом Й.Сліпим, Митрополита Й.Сліпого, єпископів М.Чарнецького, М.Будку, Г.Хомишина, Н.Лятишевського було заарештовано. Під час арешту в них було знайдено документи, що викривали їх зрадницькі зв'язки з німецько-фашистськими загарбниками, зокрема з гестапо та іншими німецькими каральними і розвідувальними органами.

Факти переконливо свідчать про лицемірство сліз, які сьогодні проливають уніатські антирадянщини за "мучениками-сповідниками віри", які нібито безвинно постраждали за свої релігійні переконання, за вірність уніатській церкві. Ієрархи уніатської церкви і група служителів культу, ченців і черниць були притягнуті до судової відповідальності та засуджені до ув'язнення не за свої релігійні погляди, а за злочинні антинародні діяння.

Навесні 1945 р. настоятель Преображенського храму у Львові, протопресвітер, доктор Гавриїл Костельник заявив, що поведе боротьбу проти антинародного курсу нового митрополита (Сліпого). Тоді ж народний протест проти уніатських пособників фашизму набув визначених організаційних форм: було створено ініціативну групу по возз'єднанню ко-католицької церкви з руською православною

1. Пасечник М.С. Самоликвидация униатской церкви - законное следствие ее антинародной деятельности. -Львов, 1986. - С.18.

ною церквою, її очолив Г.Костельник. До неї увійшли також представники від єпархій уніатської церкви: М.Мельник - від Перемишльської і А.Пельвецький - від Станіславської. Ініціативна група звернулася до уніатського духовенства з відозвою, в якій закликала приєднатися до широкого неродного руху за розрив унії з Ватиканом і повернення до православ'я.

Необхідно докладніше опинитися на особі Гавриїла Костельника - центральної фігури процесу ліквідації Брестської церковної унії¹. Це був відомий церковний діяч, богослов і філософ, релігійний письменник і поет, який користувався серед віруючих і духовенства великим авторитетом. Г.Костельний був відкритим противником марксизму-ленізму, про що свідчать його книги і статті, спрямовані проти матеріалізму і атеїзму. В його філософських і публіцистичних творах лунали і націоналістичні мотиви. Таким чином, Костельника аж ніяк не можна уявити прибічником "безбожників", "агентом НКВС" чи "відступником", як намагаються зобразити його сучасні буржуазні фальсифікатори.

Його шлях до православ'я не був випадковим. В суперечливих богословських питаннях він ще у 20-х роках почав схилитися до православ'я і став духовним наставником так званого візантійського напрямку в уніатській церкві. Г.Костельник енергійно виступив за очищення церковного обряду від латинських домішок, вів боротьбу із celibатом (обітниця безшлюбності, яку приймають католицькі священники).

Один з його богословських творів, надрукований у 1928 р. в церковному журналі "Нива", редактором якого він був, дістав надзвичайно негативні оцінки Ватикану²: Костельника позбавили професорської кафедри Львівської греко-католицької академії і одночасно звільнили від редагування журналу "Нива". Відомий уніатський богослов і філософ за свою симпатію до православ'я призначається звичайним викладачем релігії в гімназії. Необхідно віддати належне мужності цієї людини, яка, незважаючи на погрози з боку клерикально-націоналістичної реакції, не боячись втрати свого великого авторитету уніатського богослова і філософа, відкрито заявила про свій розрив з уніатством. Як справжній патріот, Г.Костельник продовжив

1. Докладніше про нього див.: Біскуп А.В. Атеїзм у боротьбі з уніатськими фальсифікаторами. - Львів, 1987. - С.96-98.

2. Православний вісник. - 1973. - № 11. - С.29.

боротьбу проти ідей католицизму і уніатства, розпочату православною релігійною діячістю Вишенським, Смотрицьким, Прокоповичем та ін. В цьому полягає його, історична заслуга.

На початку 1946 р. 997 уніатських священників (78%) подали письмові заяви з вимогою розірвати унію з Ватиканом на знак протесту проти його політики підтримки фашизму¹. Ця вимога здійснилася на Львівському соборі уніатської (греко-католицької) церкви, який відбувся 8-10 березня 1946 р. в кафедральному соборі св.Юра. На собор прибули 216 священників і 19 світських осіб, обраних на зборах віруючих і духовенства від усіх трьох епархій - Львівської, Станіславської, Перемишльської. Від уніатів в соборі взяли участь єпископ Перемишльський Михайло Мельник, єпископ Станіславський Антоній Пельвецький, протопресвітер, доктор богослов'я Гавриїл Костельник. З боку Руської православної церкви представницьку делегацію очолював митрополит Київський Іоан. Слід зазначити, що за всю 350-річну історію уніатської церкви ніколи не збиралося так багато священників, як на Львівський собор, який проходив відкрито, висвітлювався пресою і кінохронікою. Кадри, що були зняті під час роботи собору, можна побачити і в документальних фільмах української кіностудії "Троянський кінь" та "Історія звинувачує". Крім того, президія собору видала у Львові збірку документів під назвою "Діяння собору греко-католицької церкви у Львові".

У доповіді на соборі єпископ А.Пельвецький зазначив, що під час роботи ініціативної групи до неї приєдналося 986 з 1267 практикуючих на той час священників. Решта їх вирішили очікувати рішення собору.

Г.Костельник у доповіді про історію унії охарактеризував її як "виключно політичне явище, зумовлене інтересами поляків і римських пап"².

Після доповідей на соборі пройшла досить широка дискусія, в якій взяли участь 11 делегатів - священників і мирян. Всі вони одностайно засудили унію, як історичну зраду інтересів українського народу і закликали до розриву з Ватиканом.

Львівський собор 1946 р. одностайно ухвалив постанову про розрив з Ватиканом і розторгнення Брестської унії 1596 р., про повернення до прадідівської православної віри, возз'єднання

1. Петляков П.А. Униатская церковь - оплот антикоммунистической реакции на западноукраинских землях, 1917-1946. -К., 1982.-С.35
2. Журнал Московской патриархии. -1946. - № 4. - С.6.

з Руською православною церквою. Це означало нищівну поразку східної політики Ватикану.

Частина уніатського духовенства і після Львівського собору продовжувала ворожу щодо Радянської держави діяльність. Разом з оунівцями вони розпочали терор проти учасників собору. У Львівській області оунівці вбили понад 30 священників - прибічників розриву унії з Ватиканом. Жертвами оунівського терору стали, зокрема й Г.Костельник, єпископи М.Мельник, А.Пельвецький - ініціатори ліквідації унії¹.

Від рук українських буржуазних націоналістів і уніатських агентів Ватикану загинув український радянський письменник, борець проти католицизму, уніатської церкви і українського буржуазного націоналізму - Я.Галан.

Проте ці злодіяння не допомогли ні клерикалам, ні їх прислужникам з табору українських буржуазних націоналістів у їх намаганнях не допустити загибелі уніатської церкви на Україні. Рішення Львівського собору 1946 р. про самоліквідацію уніатської церкви, його схвалення широкими масами віруючих, їх швидкий перехід до православ'я свідчили про те, що уніатство не мало підтримки народних мас, було ворожим українському народові.

1. Православний вісник. – 1973 . - № 11. – С.28-31

ЩО ТАКЕ ОУН І ХТО ТАКІ БАНДЕРІВЦІ

ОУН (Організація українських націоналістів) - буржуазно-націоналістична партія фашистського напрямку, створена українськими контрреволюційними емігрантами за кордоном після перемоги Радянської влади на Україні.

По суті, ОУН була продовженням, зміненою формою Української військової організації (УВО). Проголошена на I Великому зборі ОУН /лютий 1929 р./, скликаному верховодами УВО. Поштовхом для реорганізації УВО на відверто фашистських засадах стало піднесення гітлерівського руху в Німеччині.

Засадова єдність з фашизмом була проголошена оунівцями перед усім світом. "Український націоналізм, - говорилося у їхній заяві, - має певну суть. Він являє собою суспільний та політичний рух, котрий сьогодні існує у цілому світі. В одній країні він виступає як фашизм, у другій як гітлеризм, у нас - просто як націоналізм"*.

Політичною метою ОУН було проголошено створення "Української самостійної соборної держави" - буржуазно-націоналістичної держави, що охоплювала б усі населені українцями території, які тоді перебували у складі СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії.

Це вимагало, передусім, повалення Радянської влади на Україні, реставрації капіталізму, відриву України від братніх радянських республік, згодом - збройних конфліктів з сусідніми країнами.

Певна річ, власними силами українські націоналісти не сподівалися досягнути своєї мети. Тож на усіх етапах боротьби проти Радянської влади вони покладалися на те, що іноземні агресори завдають поразки Радянському Союзові й сприятимуть утворенню буржуазно-націоналістичної української держави. Зі свого боку, націоналісти ладні були служити й спілкуватися з усіма імперіалістичними силами, що плекали агресивні заміри проти СРСР, насамперед - з гітлерівською Німеччиною.

Першим "провідником", тобто вождем, ОУН був Є.Коновалець. Після загибелі Коновальця від бомби, що знайшла його під виглядом поштової посилки у 1938 р., посаду обійняв А.Мельник. Та з початком другої світової війни його становище похитнулося, а невдовзі було й втрачене.

* Переклад з німецької

Коли німці у вересні 1939 р. зайняли Варшаву, вони випустили із в'язниці С.Бандеру. У 1932 р. Коновалець призначив Бандеру (1909-1959) провідником Крайової езекутиви ОУН на Західній Україні. У 1934 р. Бандера влаштував замах на польського міністра внутрішніх справ Б.П'єрацького, якого оунівці засудили до страти за проведення політики колонізації українських земель. Не будучи заарештованим, Бандера сам з'явився на суд у Варшаві і взяв на себе відповідальність за замах. Його було засуджено до страти. Але під тиском масових протестів польські власті були змушені замінити кару на горло довічним ув'язненням. Своім вчинком Бандера зажив великої популярності серед націоналістичного загалу, особливо молоді, що сприяло поширенню оунівського впливу на українське населення.

Опинившись на волі, Бандера підняв бунт проти Мельника, звинувативши його у пасивному опортунізмі. На конференції у лютому 1940 р. стався "розлам ОУН". Стара генерація пішла за Мельником, більшість - молода генерація - за Бандерою.

У квітні 1941 р. у Кракові бандерівці провели свій II Великий збір ОУН. На ньому Бандеру було проголошено провідником, Мельника - виключеним з ОУН. Після того постало дві організації: ОУН(Б) і ОУН(М).

Разом з тим бандерівський збір було присвячено підготовці до захоплення влади над Україною у зв'язку з наближенням гітлерівського нападу на Радянський Союз.

Обидва оунівські верховоди - Мельник і Бандера - служили агентами німецької військової розвідки (абверу). На допиті у радянському полоні, 25 грудня 1945 р., колишній заступник начальника відділу абверу полковник Е.Штольце розповів:

"Мною особисто було дано вказівку керівникам українських націоналістів німецьким агентам Мельнику (прізвище Консул-І) та Бандері організувати одразу після нападу Німеччини на Радянський Союз провокаційні виступи на Україні з метою підризу ближнього тилу радянських військ, а також щоб упевнити міжнародну громадську думку в тому, що начебто має місце розклад радянського тилу".

З цією метою бандерівський провід ОУН посилив засилання своїх агентів через кордон, на Західну Україну. Гальванізовані ними боївки ОУН після вибуху війни руйнували зв'язок радянських військ, нападали з тилу на дрібні підрозділи Червоної Армії, служили провідниками й розвідниками гітлерівського вермахту.

За завданням абверу, бандерівці організували із своїх людей два спецбатальйони - "Нахтігаль" і "Роланд" - та багато перекладацьких груп для вермахту. Провід ОУН розраховував, що німці дозволяють створити на Україні маріонетковий уряд з націоналістів. Коли з'ясувалося, що гітлерівці з цією справою не квапляться, бандерівці вирішили діяти за власною ініціативою.

30 червня 1941 р., вступивши до Львова разом з німцями, бандерівці влаштували тут різанину польської та єврейської професури. Увечері того дня представник проводу ОУН/Б/ Я.Стецько зібрав у "центральному помешканні "Просвіти" своїх прибічників та від імені Бандери проголосив "український уряд", а себе - його прем'єром. Поспішаючи поставити своїх хазяїв перед доконаний фактом, "уряд" Стецька призначив міського голову у Львові та заходився організувати свою адміністрацію в інших окупованих німцями районах Західної України.

Ці дії українських буржуазних націоналістів були для німців несподіванкою. Представники командування вермахту спершу вважали, що Стецько діє з санкції Гітлера. Таємні плани Гітлера знало дуже обмежене коло осіб. Керівництво абверу не було втаємничене у ці плани й вважало, що німецька політика на Україні можливо, опиратиметься на місцеву маріонетку, подібну до Скоропадського у 1918 р. На акті проголошення "уряду" Стецька був присутній капітан абверу Г.Кох - професор-славіст Кенігсберзького університету. Кох навіть виголосив українською мовою вітальну промову на адресу бандерівців. Зі свого боку, останні щиро запевняли, що вірно служитимуть Гітлеру, оскільки без німецької підтримки вони не могли б запанувати на Україні. Про відданість фюрерові говорилося й у прокламації "уряду" Стецька від 30 червня.

Непевність німців у Львові зумовилася ще й тим, що оунівцями, як іноземною агентурою, займалася виключно військова розвідка. Нацистські органи державної безпеки тоді знали їх погано. У донесенні зі Львова до Головного управління держбезпеки /РСГА/ навіть говорилося, що "уряд" організував "якийсь Панцера". Та РСГА скоро розібралося у ситуації: 5 липня бандерівський уряд у Львові було розігнано. Його голову, Стецька, заарештовано та допроваджено до Кракова, де тримали Бандеру, і обох - до Берліну.

Конфлікт між бандерівцями та нацистами мав глибокі причини. В основі його лежала відміна гітлерівської політики щодо України від політики кайзерівської Німеччини.

У 1918 р. німці воліли мати на Україні залежний від них уряд юридично самостійної держави. У 1941 р. вони не дозволяли й мріяти вголос про якісь незалежні держави на Сході.

Усю територію Радянського Союзу до Уралу планувалося перетворити на життєвий простір для німців. Частина цієї території, зокрема Західна Україна та Крим, мали бути одразу анексовані, тобто стати складовими провінціями Німеччини, решту чекала доля німецьких колоній. В обох випадках населенням цих земель мали стати німці, привезені з Німеччини та інших країн Європи. Такий був зміст "генерального плану Ост", розроблюваного в Берліні. Місцеве населення за цим планом передбачалося розділити на три частини. Перша підлягала знищенню, друга - вигнанню до Сибіру, третя мала залишатися на місці як робоча сила для німецьких переселенців.

На загарбаній Гітлером Україні не було місця для українських націоналістів з їхніми політичними претензіями. Звідси й конфлікт, який міг лише загострюватися із зростанням німецької воєнних успіхів на фронті, й навпаки.

У вересні 1941 р., перед взяттям Києва, гітлерівці провели арешти й розстріли-найбільш завзятих бандерівців. Обидва спецбатальйони були відкликані з фронту й розформовані. Їх особовий склад було включено до поліцейського батальйону 201 й відправлено до Білорусії на охорону тилкових комунікацій вермахту. У грудні 1941 р. мала місце друга хвиля репресій проти бандерівців. Багато їх було розстріляно. Самого Бандеру, як і Стецька, засаджено до концтабору Заксенгаузен.

Відмова гітлерівців доручити бандерівцям управління окупованою Україною, репресії та переслідування на могли не поставити їх проти волі у становище опозиціонерів. На території "рейхскомісаріату Україна", що охоплював найбільшу частішу республіки, будь-яка націоналістична діяльність нещадно переслідувалася. Західна Україна під назвою "дистрикт Галичина" була включена до складу Німеччини та підпорядкована генерал-губернаторові польських земель, також зроблених частішою рейху. Тут бандерівці теж були поставлені поза законом. Мельниківці, що плазували перед окупантами, у дистрикті діяли більш-менш вільно та зовсім вільно - у генерал-губернаторстві, центром якого був Краків.

Та, незважаючи на репресії, бандерівці не вели боротьби проти окупантів. Ховаючи свої націоналістичні переконання, вони служили в окупаційній адміністрації, органах поліції та гестапо, видавали дозволені німцями газети. Разом з гітлерівцями вони переслідували

мучили радянських патріотів, прагнучи підірвати антифашистську боротьбу українського населення на окупованій території.

Змушена сховатися у підпіллі, бандерівська ОУН намагалася охопити своїм впливом усю Україну. Тут її чекала найбільша політична поразка - населення основної території України, де Радянська влада проіснувала два десятиріччя, виявилось неприступним для націоналістичної ідеології.

Оунівський провід не втрачав надії домовитися з гітлерівцями. Для цього він вживав усіх заходів, щоб зміцнити своє становище на окупованій території. Створивши мережу підпільних організацій, бандерівці стали панівною силою націоналістичного табору на Західній Україні. У третій декаді березня 1943 р. вони організували там перехід у ліси майже усієї української допоміжної поліції. Користуючись слабкістю німецького тилу, керівництво бандерівської ОУН розгорнуло формування збройних банд. Тепер воно прагнуло до співпраці з німцями, спираючись на власне військо. Банди інших націоналістичних угруповань - бульбівські на Поліссі, мельниківські у Галичині - були з часом ліквідовані та поглинуті бандерівськими.

Протягом 1943 р. сформувалась військова організація бандерівської ОУН. Її було названо Українською повстанською армією /УПА/. Ще з 1941 р. назвою УПА маскувалися банди гестапівського агента Бульби. Бандерівці перебрали назву собі, після чого бульбівці назвали себе ще гучніше - УНРА /Українська народно-революційна армія/, та скоро зникли зі сцени.

Бандерівська УПА спиралася на розгалужене оунівське запілля. Для обдурювання людей бандерівські банди нібито готувалися воювати проти німців, насправді ж вони вели боротьбу тільки проти радянських партизанів та підпільників. "Політична обстановка у цих націоналістичних районах настільки складна, що треба пильно стерегтися", - записав у щоденнику комісар ковпаківського з'єднання С.В.Руднев 21 червня 1943 р., під час рейду Ровенщиною. 23 червня з'явився новий запис: "Націоналісти часто стріляють з-за рогу, з-за кущів, із жита... Молодь забирають примусово і женуть її в ліс для навчання, а потім ставлять на командні посади... Німці створюють польську поліцію, щоб бити українців".

Кістяком УПА стали поліцаї, дезертири, кримінальні злочинці. Антинародна пропаганда бандерівської ОУН, як і раніше, вимагала ліквідації Радянської влади, реставрації буржуазного ладу на Україні,

відриву її від братніх радянських народів, створення корпоративної держави за фашистським зразком.

Не випадково бандерівське керівництво розгорнуло формування збройних банд у тилу гітлерівського вермахту лише після Сталінграда, тобто після докорінного переламу у ході радянсько-німецької війни на користь СРСР.

Коли ясно визначилася неминучість поразки фашистської Німеччини, провід ОУН, на чолі якого стояв Р.Шухевич, замислив і поворот у своїй зовнішньополітичній орієнтації. Він почав робити ставку на підтримку іншої групи імперіалістичних держав у своїй боротьбі проти Радянської держави. З початку 1943 р. у планах проводу ОУН-УПА дедалі більше місця посідали надії на майбутню співпрацю з англо-американським блоком.

Основний антинародний політичний розрахунок бандерівських верховодів полягав тепер в тому, що після розгрому Німеччини імперіалістичні держави Заходу воюватимуть проти СРСР; послаблена війною з Німеччиною Радянська держава зазнає поразки, й нові окупанти віддадуть оунівцям владу над Україною. Здійснення своїх розрахунків бандерівці й тут ставили у залежність від розбудови власних збройних сил, котрі надали б їм політичної ваги. В цьому - додаткова причина особливої наполегливості у створенні численних банд.

Та всі ці розрахунки стосувалися майбутнього і трималися у найсуворішій таємниці. А тим часом бандерівська УПА налагоджувала співпрацю з командуванням німецьких військ та військ гітлерівських сателітів, що відступали на захід під ударами Червоної Армії, ділом доводила свого корисність для окупантів. Бандерівські банди чинили звірячі розправи над радянськими патріотами, нападали на партизанів, вели справжнє полювання на радянських парашутистів, що закидалися у ворожий тил для розвідки й диверсій, виводили за лінію фронту ворожі частини, які опинилися у тилу радянських військ. Головним завданням бандерівських банд була й залишалася тільки боротьба проти Радянської влади - у даний момент і в майбутньому. Від гітлерівських карателів вони часто отримували зброю для спільної боротьби проти партизанів. Кожен їхній вчинок був зрадою інтересів українського народу.

З метою розширення фронту боротьби проти Радянського Союзу верховоди ОУН-УПЛ вирішили створити видимість надпартійного об'єднання усіх націоналістичних груп, які існували на окупованій території України. У березні 1944 р. вони створили ініціативний

комітет для розробки проекту об'єднавчої платформи. У липні 1944 р. платформу було схвалено збором представників націоналістичних груп. До їх числа було включено військовополонених та дезертирів неукраїнських національностей, щоб створити видимість широкого політичного фронту на антирадянській основі.

Збір утворив єдиний центр - так звану "Українську головну визвольну раду" /УГВР/, охвістя якої ще й досі існує на імперіалістичних задвірках. По суті, як і нині, то був чисто бандерівський орган. Очолював його Шухевич, що під трьома псевдонімами тримав у своїх руках пости голови проводу ОУН, головного коменданта УПА та голови УГВР.

Націоналістичні банди продовжували чинити свої злочини. Донесення, отримувані Українським штабом партизанського руху від з'єднань і загонів на зайнятій ворогом території, рясніли повідомленнями про численні бої з бандами УПА. Ось лише декілька таких повідомлень за другу половину січня 1944 р. 17 січня командир Ровенського партизанського з'єднання В.А.Бегма доповів по радіо про запеклі бої його загонів з бандами УПА в районі Сарн. 18 та 19 січня великі бої з націоналістами вело партизанське з'єднання під командуванням Л.Я.Іванова. 21 січня про бої з бандерівцями доповів командир з'єднання М.І.Наумов. 30 січня П.П.Вершигора, командир 1-ї Української партизанської дивізії, у радіограмі до УШПР повідомив про розгром одного з лісових бандерівських гарнізонів, що являв собою унтер-офіцерську школу УПА.

Широкі масштаби бандерівських операцій проти радянських партизанів констатували й гітлерівці. У розвідувальному зведенні штабу німецької групи армій "Південь", яка стояла у Західній Україні, 11 березня 1944 р. зазначалося: "Є багато повідомлень про бої між націонал-українцями та радянськими". Іноді загони УПА брали участь у каральних операціях німців проти радянських партизанів. Так, 11-12 березня курінь УПА чисельністю до 1200 чол., разом з учбовим батальйоном 13-го німецького армійського корпусу, провадив бій проти партизанів біля с.Підкамінь у районі м. Броди.

Не маючи успіхів у боях з партизанами, зрадники-оунівці чинили звирячі розправи над беззбройними радянськими людьми. "Весь колишній радянський актив знищено", - повідомляв 11 квітня 1944 р. про злочини націоналістів на Волині командир партизанського з'єднання І.А.Артюхов. В його донесенні вказувалося, що всі особи, котрі будь-яким чином виявили симпатії до партизанів, згодом разом із своїми родинами винищувалися націоналістами.

Із наближенням фронту бандерівці постійно нападали на малі підрозділи Червоної Армії, вбивали її бійців та командирів. У січні 1944 р. М.І.Наумов повідомив УШПР, що у Березнівському районі Ровенської області бандерівці вирізали групу червоноармійців 181-ї стрілецької дивізії. Наприкінці лютого 1944 р. бандити УПА смертельно поранили талановитого радянського полководця, командуючого 1-м Українським фронтом генерала М.Ф.Ватутіна. У бою з бандерівцями загинув при переході через фронт легендарний радянський партизан-розвідник М.І.Кузнецов.

Із визволенням Західної України від німецько-фашистських загарбників у липні - серпні 1944 р. бандерівці опинилися у радянському тилу. Настала ситуація, до якої провід ОУН-УПА готував свої банди. Бандерівські верховоди розраховували, поперше, на те що до кінця війни Радянський Союз підійде виснаженим і знесиленим, а по-друге - англо-американські імперіалісти розв'яжуть проти нього переможну війну за панування над Європою і допоможуть ОУН взяти владу над Україною.

Усі ці розрахунки виявилися побудованими на піску. Радянський Союз не був знесилений у воєнному відношенні, а західні держави не мали наміру розпочинати нову війну. Провід ОУН так і не зрозумів свого прорахунку й весь час пов'язував свої марні надії на майбутнє з новою великою війною.

У вересні (за деякими джерелами - у жовтні) 1944 р., вже втрапивши Україну, гітлерівці випустили з концтабору Бандеру для налагоджування зв'язків з бандами УПА, які здійснювали розвідувальні та диверсійні завдання в тилу радянських військ за завданням осередку німецької воєнної розвідки, розміщеного у Празі. Під кінець війни Бандера втік до Західної Німеччини.

Фактично, вся історія УПА цілком пов'язана з ім'ям Шухевича, який до війни був військовим референтом проводу ОУН/б/, потім - помічником командира батальйону "Нахтігаль" та поліцейського батальйону 201, а з початку 1943 р. - організатором і командуючим оунівського підпільного війська. Бандера, від імені якого все робилося, після 1934 р. й до самого його вбивства у Мюнхені в 1959 р. вже ніколи не був на Україні. Зазначаємо це, бо в літературі доводилося подибувати описи повоєнних, після 1945 р., дій банд УПА на Україні, в яких начебто брав участь сам Бандера. Все це вигадки.

На час вигнання німецько-фашистських окупантів із Західної України УПА налічувала до 100 тис.чол., те стільки – бандерівське підпілля. Територіально УПА поділялася на чотири групи: УПА-

Північ, УПА-Захід, УПА-Південь та УПА-Схід, але реально існували, тільки дві перші й частково - третя. Групи поділялися на воєнні округи, ті - на тактичні відтинки. Тактичною військовою одиницею був курінь /батальйон/, що складався з 3-4 сотень.

Це була неабияка військова сила, і коли б націоналістичні верховоди справді спрямовували її проти німців, як вони запевняють у своїх повоєнних писаннях, то окупантам довелося б відтягнути проти них багато військ з фронту. Та насправді усі свої зусилля командування бандерівської УПА спрямувало на те, щоб полегшити німцям боротьбу проти Червоної Армії, а опинившись в її тилу розв'язало злочинну війну проти Радянської влади.

Після відступу німців провід ОУН-УПА діями своїх банд намагався зірвати відродження Радянської влади на Західній Україні, знищувати державні та господарчі установи, партійний та радянський актив, виводити з ладу військові об'єкти, транспорт і зв'язок, зривати мобілізацію молоді до Червоної Армії, колективізацію сільського господарства тощо. Метою верховодів ОУН-УПА було встановити контроль хоч би над сільськими місцевостями Західної України й так протриматися до вибуху нової війни капіталістичних країн проти СРСР, з якою вони знову пов'язували усі свої нації.

Війна проти Радянської влади, що її розгорнули оонівські верховоди в тилу Червоної Армії, становила велику небезпеку. Проти банд УПА доводилося спрямовувати значні сили. В 1945 р., поряд з підрозділами НКДБ та НКВС, діяло понад 300 винищувальних батальйонів.

Крім військових частин органів внутрішніх справ, партизанських загонів, збережених і використовуваних як винищувальні батальйони для боротьби з бандами УПА, величезну роль у розгромі бандерівщини відіграла політвиховна та організаційна робота партійних, комсомольських та радянських органів серед населення, створення з трудящих озброєних груп охорони громадського порядку. На кінець 1945 р. діяло 2,4 тис. груп самооборони та груп сприяння винищувальним батальйонам. Загалом вони нараховували 50 тис. бійців.

Серед бандерівців було немало простих людей, що потрапили у полон націоналістичної пропаганди проводу, який приховував свої зв'язки з німцями. Уряд УРСР неодноразово звертався до учасників бандерівського руху із закликами скласти зброю та повернутися до нормального життя. Протягом 1944-1946 рр. з лісів вийшло й було атестовано 48,3 тис. бандерівці в. У ті ж роки було зламано хребет

УПА - її втрати становили 56,6 тис. убитими і 108,5 тис. полоненими. Керівництво бандерівців змушене було перейти до тактики боротьби малими групами.

Звірства бандерівців, викривальні судові процеси, труднощі життя, створювані обставинами малої війни, дедалі більше настроювали населення проти бандерівщини. Колективізація сільського господарства, завершена до кінця 40-х років, остаточно позбавила бандерівців опори серед населення. У 1949 р. збройні групи охорони громадського порядку з місцевого населення своїми силами відбили 66% бандитських нападів на колгоспи, у 1950 р. – 97%. Після ліквідації Шухевича /березень 1950 р./ виступи бандерівців вщухли.

За своїм класовим, політичним характером бандерівщина була своєрідним рецидивом громадянської війни, розв'язаної залишками експлуататорських класів міста й села у специфічних умовах Західної України під час і після німецько-фашистської окупації. Відсталість місцевого населення, його тривалий історичний відрив від основної території України та інших частин СРСР, вихована багатомісячним іноземним пануванням недовіра до інших національностей, роки фашистської окупації, що створила сприятливу ситуацію для націоналістичної пропаганди бандерівців, які ховалися за брехливими гаслами боротьби проти німців, наявність у населення великої кількості зброї, зібраної після відступу Червоної Армії у 1941 р., все це зумовило поширення й тривалість націоналістичної контрреволюції, що протягом ряду повоєнних років гальмувала нормальний розвиток краю.

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ І КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КАДРІВ

Після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною у відсталому аграрному краї розпочалися соціалістичні перетворення. Однак вони були перервані Великою Вітчизняною війною. Внаслідок розрухи промисловість краю наприкінці 1945 р. давала тільки 50% продукції від рівня 1940 р. Але вже в 1947 р. обсяг промислової продукції досяг довоєнного рівня, а в 1958 р. перевищив його у 6,2 раза, в той час як продукція промисловості УРСР у цілому зросла втричі. Таким чином, темпи розвитку промисловості західних областей перевищували середньореспубліканські. Її питома вага у валовій продукції промисловості республіки зросла з 3% у 1940 р. до 1% у 1965 р. Це свідчило про те, що рівень розвитку західних областей наближався до середньореспубліканського (хоча в цілому він і досі ще відстає, що зумовлено великою мірою низьким вихідним рівнем розвитку краю, викликаним тривалим іноземним пануванням, об'єктивними відмінностями в розміщенні виробничих сил на території республіки, пов'язаними з наявністю тих чи інших ресурсів). Створювалися нові галузі промисловості. Випереджаючими темпами зростали машинобудування і металообробка: їх валова продукція в 1950 р. збільшилася порівняно з 1940 р. майже у 8 разів. У 1958 р. продуктивність праці в промисловості Західної України перевищувала рівень 1940 р. більш як удвічі. На 1958 р. валова продукція промисловості перевершила обсяг продукції сільського господарства: край став індустріально-аграрним.

Цих успіхів було досягнуто в ході соціалістичних перетворень у регіоні, тієї великої допомоги, яку подали трудящі інших областей УРСР, братніх союзних республік. В роїш четвертої п'ятирічці на Західну Україну було перебазовано ряд промислових підприємств із центральних та східних регіонів країни. На постійну роботу туди

І. Ковальчак Г.І. Розвиток промисловості в західних областях України за 20 років Радянської влади, 1939-1958.-К.,1965. -С.56,60; Торжество Історичної справедливості. - Львів, 1968. -С.697, 729.

прибуло майже 20 тис. кваліфікованих робітників та понад 2 тис. інженерно-технічних працівників.

Однак професор Долаверського університету /США/ Я.Білінський, порушуючи в своїй монографії "Друга радянська республіка" (1964р.) питання про цю допомогу, заявляє, що вона загострювала проблему нестачі місцевих кадрів і стимулювала русифікацію освіти й культури. Саме з цих позицій він розглядає й приїзд до західних областей УРСР нафтовиків з Азербайджану й Татарії для подання допомоги в експлуатації місцевих нафтопромислів. (Раніше на них було зайнято багато робітників-поляків. Згідно з домовленістю між СРСР і країнами народної демократії, у 1944-1946 рр. із Західної України до Польщі виїхало близько 800 тис. чол., переважно поляків, до Чехословаччини - понад 40 тис. чехів і словаків. З Польщі та Чехословаччини виїхали, головним чином у західні області УРСР, понад 500 тис. українців¹. Під таким же кутом зору він розглядає й направлення безробітних, некваліфікованих робітників із західних областей в інші області УРСР з метою забезпечення їх роботою, здобуття ними необхідної кваліфікації. Щоправда, в іншій своїй праці (видання 1971 р.) Я.Білінський, оцінюючи прибуття кваліфікованих фахівців з інших районів країни, хоч і з певними застереженнями, все ж піше, що "до деякої міри це було доцільно з економічних причин".

І справді, фахівці, які прибули до Західної України, допомогли місцевому населенню швидко оволодіти новими професіями. Робітничий клас краю поповнювався в основному за рахунок сільської молоді. Найбільш масовим було навчання безпосередньо на виробництві. На початок 50-х років чисельність робітничого класу західних областей у порівнянні з 1939 р. зросла приблизно в 1,5 рази й досягла понад 400 тис. чол. Ось які дані наїздить радянський дослідник Г.І.Коваччак: у 1945р. середньосписочна кількість промислових робітників (включених до складу промислово-виробничого персоналу) становила 89 тис, а в 1950 р. - 270 тис. Значні зміни сталися й у національному складі робітників. До возз'єднання кадри української національності становили менше половини, тепер - близько 70%. До 2/3 кадрів, зайнятих у промисловості, будівництві і на транспорті, становили уродженці західних областей УРСР. Наприклад, у промисловості Львівської області - 56%, в тому числі серед

¹ История Украинской ССР. - Киев, 1985. -Т.9. -С.108-109.

робітників - 64%; в промисловості Івано-Франківської, Чернівецької та інших областей частка місцевого населення серед робітників становила 64-68%, серед усіх працюючих - 65-65%¹. Як відзначав заступник директора Канадського Інституту українських досліджень при Альбертському університеті Б.Кравченко, внаслідок індустріального розвитку західних областей частка українців на початок 60-х років підвищилась у складі робітничого класу Прикарпаття до 90%².

Формуванню кваліфікованих місцевих кадрів сприяла культурна революція, що розгорнулася в західних областях УРСР. Наприкінці четвертої п'ятирічки було впроваджено загальну початкову освіту. Якщо в 1940 р. в селах краю налічувалося близько 30 семирічних і середніх шкіл, то в 1950 р. - понад 360. Я.Білінський відзначає, що до возз'єднання рівень початкової освіти на селі був набагато нижчим, ніж у місті, середніх шкіл майже не було, а за Радянської влади в селах краю було створено "мережу початкових та середніх шкіл, яка відповідала необхідним умовам". Б.Кравченко підкреслює, що переважали школи з українською мовою навчання.

Школи західних областей /дані на 1948/49 навч. рік/

Мови навчання	Початкові	Семирічні	Середні
Українська	4499	2061	355
Російська	28	58	52
Молдавська	68	37	3
Угорська	75	27	■ -
Польська	2	1	3
Румунська	12	1	

Значно зросла кількість вузів і студентів. До возз'єднання в

1. Ковальчак Г.І. Назв. праця. – С.46. У Львові з 13,7 тис. робітників українців було тільки 2360 - 17% (Мартинів А.И. Деятельность Коммунистической партии Украины по созданию и развитию машиностроительной промышленности в западных областях республики /1944-1961/: Автореф.дисс.канд.ист.наук.-Львов, 1967. - С.13). Взагалі, на наш погляд, радянські дослідники мають докладніше вивчити зміни у національному складі робітничого класу та інтелігенції західних областей УРСР.

2. Він посилається на працю: Макаруч С.А. Рабочая семья на украинском Прикарпатье // Этнографическое изучение быта рабочих. -М., 1966. -С.80.

краї було лише 5 вузів, напередодні війни – вже 15, у першому післявоєнному 1944/45 навчальному році - 14, а в 1959/ 60 - 22. З 1944 по 1959 р. кількість студентів на стаціонарних відділеннях зросла у 6 разів і становила в 1959 р. майже 35 тис. осіб, тобто більш як утричі перевищувала показник 1939 р. Загальна кількість студентів усіх форм навчання становила у 1950/51 навчальному році 33,7 тис, в 1959/60 - 65,1 тис. В 1959 р. на кожні 10 тис. чол. у західних областях УРСР припадало 83 студенти, тобто у 1,7 раза більше, ніж у Канаді, 2,1 - ніж у Франції, 2,4 - ніж в Італії, у 3 рази - ніж в Австрії. Це було також майже у 6 разів більше, ніж в буржуазно-поміщицькій Польщі в 1937/38 навчальному році¹.

Після возз'єднання у вузах краю вільно зазвучала українська мова. Відбулися корінні зміни в національному складі студентів і викладачів. Якщо в 1938/39 навчальному році студентів-українців у Львівському університеті налічувалося 12,8%, то в 1950 р. українці становили 69,4% студентів львівських вузів (росіяни - 20,5%, євреї - 6,1%, поляки - 1,6%, білоруси - 1,4%, інші національності 1,0%). Уже в 1946 р. уродженців західних областей було в вузах краю 37%, в 1949 р. у 9 львівських вузах - майже 44% /в тому числі в торгово-економічному інституті - 22%, університеті - 32%, політехнічному - 36%, медичному - 47%, педагогічному - 49,6%, сільськогосподарському - 84,5%/ . У 1953 р. серед зарахованих на денні відділи вузів західних областей уродженців краю було 56,3%. У 1958 р. серед зарахованих до цих вузів 71% становили українці, 62% - уродженці краю. Випускники вузів західних областей направлялися на роботу переважно в ці області². Слід додати, що уродженці краю навчалися також і у вузах за межами регіону.

Якщо до возз'єднання українці практично не мали доступу до викладання у Львівському університеті, то вже в 1949/50 навчальному році з 297 викладачів університету українців було 147 (росіян - 88, євреїв - 31, білорусів - 11, поляків - 10/. В Ужгородському університеті в 1958/59 навчальному році з 211 викладачів українців було 130 (росіян - 50, євреїв - 17, білорусів -5 і т.д.).

Провадилася робота по підготовці викладачів з місцевого населення. У 1947 р. їх було 339 (17,1%), в 1950/51 навчальному році

1. Стеблій Ф.І. Розвиток вищої освіти в західних областях УРСР в 1944 -1960 рр. // З історії Української РСР: Зб.статей.-К., 1963. - № 8. -С. 84,86,94,98.

2. Там же. -С.92.95-96: История Украинской ССР. -Т.9. -С.139,482.

- 341 (15,5%), в 1953/54 - 495 (18,7%)¹. У 1958 р. серед викладачів Львівського університету було 293 українці, з них - 114 уродженців краю.

Соціалістичні перетворення, що розпочалися в західних областях УРСР після їх визволення від фашистських окупантів, відбувалися в дуже складних умовах - післявоєнна розруха, гостра боротьба з бандами українських буржуазних націоналістів, яких імперіалістичні кола Заходу намагалися використати у "холодній війні" проти СРСР. Соціалістичні перетворення в Західній Україні ускладнювалися й через те, що в умовах адміністративно-командної системи керівництва країною, насадження культу особи великого поширення набули адміністрування, порушення соціалістичної законності, панували догматичні схеми, недооцінювалися особливості Західної України, до значної частини місцевої інтелігенції ставилися з недовірою, застосовували шаблонний, формальний підхід. Великої шкоди завдали безпідставні обвинувачення ряду діячів у націоналізмі. І хоч, наприклад, перший секретар ЦК КП/б/У М.С.Хрущов говорив про те, що тих, хто порушує соціалістичну законність, треба не тільки знімати з роботи, а й виключати з партії й віддавати під суд, подолати зловживання владою й навіть злочини в умовах адміністративно-командної системи керівництва, культу особи, фактичної відсутності контролю знизу за роботою більшості працівників державного апарату, особливо апарату МВС, не було можливим. Це позначалося і на реально існуючій проблемі нестачі місцевих кадрів серед керівних працівників.

Висвітлюючи цю проблему, буржуазні українознавчі розглядають негативні явища періоду культу особи як іманентно властиві соціалізму. При цьому ігноруються об'єктивні причини даної проблеми. Кваліфікованих фахівців не вистачало тому, що до возз'єднання край був відсталим. Величезних втрат завдала війна. Так, у цілому по республіці за період війни з різних причин вибуло понад 60% депутатів місцевих Рад, а по західних областях - понад 80%². Для підготовки фахівців не вистачало молоді із середньою освітою. План набору в багатьох вузах не виконувався. Так, Львівський педінститут повинен був прийняти в 1944 р. на всі курси денного відділу 700 осіб, а прийняв лише 200. На початку того навчального року у вузах Львова за штатним розкладом мало бути 1006 викладачів, а працювало лише 479³.

1. Стеблій Ф.І. Назв.праця. -С.90.

2. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза. - Т.3. -С.172.

3. Стеблій Ф.І. Назв.праця. -С.88,91.

Для розв'язання проблеми нестачі місцевих кадрів на керівній роботі докладалося багато зусиль. Уже на кінець 1945 р. більше половини всіх керівних працівників західних областей УРСР 26606 чол. - становили місцеві активісти. У липні 1946 р. у виконкомах районних та сільських Рад налічувалося 87,5% працівників з місцевого населення¹.

І все ж кадрова проблема не була вирішена. Так, на вересневому (1946 р.) Пленумі ЦК КП/б/У зверталася увага на той факт, що в західних областях на 16 129 посадах номенклатури обкомів КП/б/У було лише 2097 працівників з місцевого населення, тобто 13,9 % (по окремих областях ще менше: в Чернівецькій - лише 3%, Станіславській - 7,6%)². На Пленумі також відзначалося, що у земельних і заготівельних органах їх було 12,1%, у радянських планових та торговельних органах - 30%. На посади голів виконкомів міських і районних Рад було висунуто тільки 31% представників місцевого населення. На травневому /1952р./ Пленумі ЦК КП/б/У відзначалося, що в ряді західних областей мало дбають про виховання і висування місцевих кадрів, віддають перевагу вимогам до вищестоящого керівництва надсилаючи досвідчених працівників замість того, щоб виховувати їх у себе³.

13 червня 1953 р. було надруковано коротке повідомлення про роботу Пленуму ЦК Компартії України. В ньому говорилося: "Цими днями відбувся Пленум ЦК КП України... Пленум визнав незадовільним керівництво ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР західними областями України. Пленум відмітив, що Бюро ЦК і секретар ЦК КП України Мельников у своїй практичній роботі допустили перекручення ленінсько-сталінської національної політики нашої партії, які виявилися в порочній практиці висування на керівну партійну і радянську роботу в західних областях України переважно працівників з інших областей УРСР, а також у фактичному переведенні викладання в західноукраїнських вузах на російську мову. Пленум викрив великі помилки в справі організаційно-господарського зміцнення колгоспів у західних областях України." Л.Г.Мель-

1. Червиш Й.Д. Комуністична партія України - організатор соціалістичних перетворень на селі в західних областях УРСР /1939-1958/. - Львів, 1963. -С.74; Масловский В.И. В борьбе с врагами социализма.-Львов, 1984.-С.76,113.

2. Червиш И.Д. Назв.праця. -С.88.

3.Рад.Україна. -1952. - 30 лип.

никова було знято з поста першого секретаря ЦК Компартії України (він займав його з грудня 1949 р.) і виведено із складу Бюро ЦК Компартії України¹. Через кілька днів в газеті "Правда України" відзначалося, що "незнання працівниками міністерства /сільського господарства та заготівель УРСР - О.Г./ місцевих умов, специфічних потреб сільського господарства західних областей, шаблонний, огульний підхід до планування призвели до великих недоліків і помилок, до серйозного відставання ряду районів і колгоспів краю", "над планомірною ж підготовкою кадрів з місцевих жителів по-справжньому не думали".

У червні 1953 р. після Пленуму ЦК Компартії України у західних областях відбулися пленуми обкомів партії. На них також говорилося про негативні явища у сфері міжнаціональних відносин, у тому числі необґрунтоване розширення сфери викладання російською мовою не тільки у вузах, але в ряді областей і в середніх та середніх спеціальних навчальних закладах. Вказувалося на хиби у роботі бюро обкомів партії. В передовій статті "Послідовно проводити ленінсько-сталінську національну політику партії", надрукованій у "Радянській Україні" 26 червня 1953 р., відзначалося: "Партія не раз вказувала на необхідність висування в усі партійні, радянські, господарські і культурно-освітні установи кадрів з корінного населення, які віддані радянському народові, знають побут, звичаї місцевого населення, можуть вести державні справи рідною мовою..., додержуючись при цьому партійного принципу добору кадрів за їх політичними і діловими ознаками". Підкреслювалось "політичне значення викладання у вузах, ведення культурно-освітньої і агітаційно-пропагандистської роботи українською мовою".

У червні 1953 р. відбулися пленуми ЦК Компартії Латвії та Литви. В повідомленнях про їх роботу також відзначалося, що на керівну роботу в цих республіках погано висувалися кадри корінної національності, були серйозні помилки в керівництві колгоспним будівництвом.

1. Рад. Украла .- 1953.- 13 червня (Л.Г.Мельников у 1953-1955рр. був послом СРСР у Румунії, Після 1955 р. - міністром будівництва підприємств вугільної промисловості СРСР, першим заступником Голови Ради Міністрів Казахської РСР, головою Держгірничтехнагляду Казахської РСР і РРФСР, у 1966-1981 рр. головою Держгірничтехнагляду СРСР / Правда.-1981.-18 апр.; УРЕ.-Т.6. - К.,1981.- С.451).

2. Правда України.- 1953. - 16 юнія.

В останній час у радянській пресі з'явилися публікації /серед них - мемуари К.Симонова/, де говориться про те, що після смерті Сталіна Берія вжив рід заходів до того, щоб завоювати собі популярність у країні, і насамперед, у державному та партійному апараті. Ці дії порівнюються з його тактичним ходом у 1938 р., коли відбулося короткочасне, часткове пом'якшення репресій¹.

Буржуазний українознавець Я.Білінський вважає, що пленуми ЦК Компартії України, Латвії, Литви, які відбулися у червні 1953р., також були використані Берією для того, щоб продемонструвати свій "гнучкий" підхід до питань міжнаціональних відносин і тим самим заручитися підтримкою республіканських парторганізацій. Я.Білінський посилається при цьому і на точку зору буржуазних радянологів Дж.Армстронга, Р.Конквеста.

Радянські історики ще мають дати відповідь на цю гіпотезу, виявити, яку відповідальність за негативні явища ніс особисто Мельников, наскільки обґрунтованими були обвинувачення його та очолюваного ним тогочасного керівництва ЦК Компартії України у безпідставному переведенні викладання в вузах західних областей російську мову (проаналізувати, чи можна це якоюсь мірою пояснити тим, що відсталість краю на той час ще не була подолана і внаслідок цього існувала необхідність залучати кваліфікованих викладачів також з інших республік), які були масштаби цього явища. Поки що радянські історики взагалі обминають рішення цього пленуму. (Що ж до намагань Барії використати проблеми у сфері міжнаціональних відносин на свою користь, то в радянській історіографії; лише поврюється одна з тез передової статті "Правда" від 10 липня 1953 р. про викриття антинародної діяльності Берії: "Різними підступними прийомами Берія намагався підірвати дружбу народів СРСР - основу основ багатонаціональної соціалістичної держави і головну умову всіх успіхів братніх радянських республік, посяяти розбрат між народами СРСР, активізувати буржуазно-націоналістичні елементи в союзних республіках"./

Безперечно, активнішому висуванню на керівні пости працівників з місцевого населення сприяла демократизація суспільно-політичного життя країни, розпочата після 1953 р. Це можна побачити на прикладі ставлення до колишніх членів Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). В умовах культу особи Виконком Комінтерну на основі провокаційних обвинувачень у 1938 р. прийняв безпідстав

1. Знамя. - 1988. - № 4. - С.113-114.

не, політично шкідливе й безвідповідальне рішення про розпуск Комуністичної партії Польщі та її складових частин - КПЗУ і КПЗБ.

"Революційний рух трудящих був обезглавлений в період могутнього піднесення антифашистської боротьби та національно-визвольного руху в Західній Україні. Напередодні розв'язування німецьким фашизмом другої світової війни розпуск КПП, КПЗУ та КПЗБ об'єктивно сприяв мерзенному антирадянському цькуванню, котре вела згряя агентів німецького фашизму з т.зв. організації українських націоналістів /ОУН/. Після визволення Західної України в 1939 р. вони намагалися видати себе за справжніх представників народу, гальмувати соціалістичні перетворення в західних областях республіки"¹. І хоча можна навести приклади активної участі в соціалістичному будівництві колишніх членів КПЗУ (Я.Галан), але в умовах культу особи, коли на КПЗУ лежало тавро політичної недовіри, багатьох з тих, хто був раніше у лавах КПЗУ, репресували. В 1947 р. було частково вирішене питання про прийняття до КП/б/У колишніх членів КПЗУ, хоч у вересні 1950 р. їх прийом було припинено, а з червня 1951 р. вони були прирівняні до вихідців з буржуазних та дрібнобуржуазних партій. Кращими були справи на Закарпатті, де в грудні 1945 р. Комуністична партія Закарпатської України (створена в листопаді 1944 р.) була прийнята до ВКП/б/ на правах обласної парторганізації.

Історична справедливість була відновлена після того, як про необгрунтованість розпуску КПП було сказано в Заяві Центральних Комітетів КПРС, ПОРП, комуністичних партій Італії, Болгарії, Фінляндії, надрукованій під час роботи XX з'їзду КПРС у газетах "Трибуна люду" 19 лютого і "Правда" 21 лютого 1956 р. В заяві було сказано, що звинувачення проти Компартії Польщі "було основано на матеріалах, фальсифікованих викритими згодом провокаторами". У серпні 1956 р. ЦК КПРС і ЦК Компартії України прийняли постанову про відновлення партійного стажу всіх членів КПРС, які були членами КПП, КПЗУ, КПЗБ.

У рядах парторганізацій краю зросла частка представників корінної національності. Так, у Чернівецькій обласній парторганізації на початок 1948 р. українці становили 37,1%, росіяни -42,4% інші національності - 20,5%, а на початок 1993 р. українців було вже 53,3%, росіяни - 27,21, молдаван і румунів – 6%, представників інших націо

1. За правдивое освещение истории Коммунистической партии Западной Украины //Коммунист. - 1963. - № 10. - С.45.

нальностей - 13,5%.

Підіб'ємо підсумки. Після війни в західних областях УРСР, як і в інших регіонах СРСР, були поширені негативні явища, пов'язані великою мірою з адміністративно-командною системою керівництва, культом особи, властивим їм догматичним і схематичним мисленням, явно недостатньо враховувалася специфіка краю. В умовах, коли в Західній Україні розгорнулася гостра класова боротьба, все це мало особливо негативні наслідки. Однак не можна не помічати й того незаперечного факту, що соціалістична індустріалізація та культурна революція в західних областях УРСР спричинили формування в краї, насамперед з його уродженців, численних робітничого класу та інтелігенції, у складі яких українці стали переважати. Складнішими були справи з підвищенням представництва місцевих кадрів серед керівних працівників, але і в цій сфері відбулися певні позитивні зрушення. Проти негативних наслідків культу особи було розпочато боротьбу (хоч і не послідовну) в ході демократизації суспільно-політичного життя країни після 1953 р. Однак, вона була перервана у другій половині 60-х років. Весь цей комплекс проблем ще потребує, на наш погляд, глибокого аналізу радянською історіографією.